

УДК 82–14[141.5+18] Залеський

Сліпчук Д.

ORCID: 0000-0002-4973-4553

ІСТОРІОСОФІЧНІСТЬ РОМАНТИЧНОГО МІФУ УКРАЇНИ БОГДАНА ЗАЛЕСЬКОГО

Анотація. Статтю присвячено вивченню комплексного питання міфологізації у творчості Б. Залеського. Увагу звернено зокрема на функціонуванні історичного міфу.

Ключові слова: міф, романтизм, «українська школа», історіософія.

Інформація про автора: Сліпчук Дарина Євгеніївна, аспірантка Інституту літератури НАН України.

Електронна адреса: darynaslipchuk@gmail.com

Slipchuk D.

THE HISTORIOSOPHICITY OF BOHDAN ZALESKI'S ROMANTIC MYTH OF UKRAINE

Abstract. When studying Polish Romantic historical poems, the motifs of Polish-Ukrainian reconciliation and unity appear repeatedly (out of the entire number of the 'Ukrainian school' of Polish Romanticism, this is the most common of J. B. Zaleski). However, no matter how positive this narrative seems for Ukrainian recipient, this approach leads to an objectified view of Ukraine and Ukrainians for readers of other nations. We see the need to (re)read and deconstruct the myth of Ukraine, which would reveal the Ukrainian view of self-expression, as an urgent problem in the study of Zaleski's literary legacy. The unique position of the Ukrainian researcher allows to reach the subjectivity and dismiss possible prejudices about what is depicted by the first author and to make a qualitative contribution to this part of the Polish Borderland discourse.

The research is initiated on the subject of everything from the sphere of Ukrainianness, which is subject for Zaleski to mythologize. The aspect of myth-making is rarely raised by literary critics in relation to any writers. A poet on the

Borderland, who accepted his Ukrainian identity is a rather rare case, therefore interesting to study. The priority of studying B. Zaleski's heritage can be seen in his belonging to the paradigm of similarities, the discourse of finding points of contact with Polish culture, understanding and reconciliation. Any studies on the vision of Ukraine are also useful for studying the external perception of Ukrainianness by the representatives of other nations. In this article we aim to determine the genesis, aspects and functions of the mythologizing of Ukraine in the poetry of B. Zaleski during his creative life on the basis of poems containing Ukrainian attributes (history, folklore, geography, etc.), the mutual influence of the myth of Ukraine and the dual identity of Zaleski, to show the multi-layered attitude of the Polish poet to Ukraine and Ukrainians in interaction with the Polish ethnic group and beyond.

Key words: myth, Romanticism, "Ukrainian school", historiosophy.

Information about author: Daryna Slipchuk, PhD student, Taras Shevchenko Institute of Literature of the National Academy of Sciences of Ukraine.

E-mail: darynaslipchuk@gmail.com

Slipczuk D.

HISTORIOZOFICZNOŚĆ ROMANTYCZNEGO MITU UKRAINY BOHDANA ZALESKIEGO

Abstrakt. Artykuł poświęcony jest badaniu mitologizowania w twórczości B. Zaleskiego. Szczególną uwagę zwrócono na funkcjonowanie mitu historycznego.

Słowa kluczowe: mit, romantyzm, „szkoła ukraińska”, historiozofia.

Nota o autorze: Daryna Slipczuk, doktorantka Instytutu Literatury im. Tarasa Szewczenki Narodowej Akademii Nauk Ukrainy.

E-mail: darynaslipchuk@gmail.com

Визначення аспектів міфологізації України у поезії Б. Залеського протягом його творчого життя на матеріалі поем та поезій, що містять українські атрибути (історія, фольклор, географія тощо) проявити багатшаровість ставлення польського поета до України та українців у взаємодії з польським етносом та поза нею.

Нами раніше виконувалися спроби зінтерпретувати підхід до зображення історії України в уривку поеми *Złota Duma* та *Czajki*, зокрема дати характеристику міфу козацького гетьмана Петра Конашевича-Сагайдачного [12; 13]. На наше переконання, спадщина поета ще має достатньо матеріалу для дослідження. У ході попереднього дослідження виявлено проблему підбору методології та інструментарію. Аспект міфотворення все частіше підіймається літературознавцями та культурними антропологами [3; 4; 6; 7; 17]. Поет на помежів'ї культур, який приймав свою українськість, є випадком доволі рідкісним, відтак цікавим для вивчення. Пріоритетність вивчення спадщини Б. Залеського вбачається у його належності до парадигми подібностей, дискурсу пошуку точок дотику з польською культурою, порозуміння і примирення.

Незаперечним фактом є центральність України в геопоетиці Б. Залеського, що одним із перших констатував аольський літературознавець Ю. Третьак [21]: поетом широко використовувалися фольклорні та історичні мотиви, запозичувалися й наслідувалися народні жанри, використовувалися напівлегендарні чи легендарні постаті української історії, а достовірні – міфологізувалися [21; 22]. Саме Третьак висновує про трансфер розуміння українськості між Залеським та поетами з та поза меж «української школи», таким чином підтверджуючи першість Залеського: наприклад, Залеський був в авангарді козацької тематики у польській літературі, про що свідчать впливи на образ козаків у поемі *Żmija* Ю. Словацького й навіть у поемах «Гамалія» та «Іван Підкова» Т. Шевченка. В українському літературознавстві побутувала схожа думка щодо яскравого – а подекуди надмірного – дофантазовування поетом пограниччя української реальності [2; 14].

У поемах на історичну тематику часто можна віднайти мотиви польсько-українського примирення та єднання (з усієї когорти «української школи» це найбільш притаманне якраз Залеському). Деякі представники української сторо-

ни в використанні українських мотивів вбачають агресивну, експансійну політику. І. Франко критикував українізм Залеського [14]. Такий спосіб зображення України, на його думку, належав до плодів вигадки, що вже виходить за межі поетичної, як у поемі *Duch od stepu*. Поясненням появи козацької тематики Франко вбачає у необхідності ствердження польської національної ідеї, щоправда, радикальнішої за мирне співжиття двох етносів на українській території. Таким чином, спираючись на думку І. Франка, можемо сказати, що *міфологізація* Залеського України була корисною скоріше польському народу, а саме для мобілізації зусиль у прагненні до незалежності та здобуття під контроль територій, які вже встигли стати «домашніми» у свідомості поляків того часу. Хочемо зауважити, що ніде не йдеться про прямий намір згаданого автора «відняти» частину українських земель під егіду Польщі.

У примиренні важливу роль відіграє написання спільної, компромісної історії. Наука й література приблизно в однаковій мірі є носіями історичної пам'яті та культурних контекстів та мають чи не однакову силу у формуванні національних наративів, проте остання лише нещодавно здобула визнання свого впливу. Тому, на думку О. Романенко, в аналізі літератури (головно постмодерної, але також з інших періодів), що містить міждисциплінарні компоненти (ті самі мотиви історичної пам'яті), неможливо абстрагуватися у межі однієї дисципліни, підхід у подібному аналізі потребує нової методології [10].

Із ірраціональних методів підвидом суб'єктивного виступає міф. Дослідники погоджуються, що його метою Залеського було цілковите чи локальне замирення польсько-української ворожнечі у принципових і болючих питаннях історії шляхом згладження чи ігнорування гострих кутів [22]. Е. Дутка бачить поєднання раціональної точки зору — історії, з другого боку панує ірраціональна форма пізнання — міф. Дослідниця робить висновок, що через численні зв'язки, залежності та стосунки межа між двома типами пояснення

постійно стирається. Причини інтересу до землі Словацького і Шевченка постійно змінюються, захоплення тими краями набуває іншого значення. Вчена висуває припущення, що серед пертрубацій і переоцінок всередині української теми опозиція між міфом та історією залишалася (і залишається) незмінною [17]. На нашу думку, шлях міфологізування не є стратегією мовчання, а навпаки – дій у напрямку репрезентації фактів у психологічно комфортний для носіїв національної пам'яті обох сторін спосіб, що, однак, не є об'єктивним чи наближеним до нього.

Перші візії України в польській літературі, безсумнівно, були пов'язані з інтересом до реального простору – неосяжних полів, таємничих ярів та степів – викликав захоплення поляків протягом століть. Е. Дутка зауважує, що не варто шукати відповідність між реальною та створеною Україною в польській культурі. Зіткнення двох різних образів вплинуло на зародження і формування особливого статусу українських земель. Із посиланням на відомого дослідника феномену пограниччя Я. Кольбушевського, Е. Дутка пов'язує формування міфічного образу «Кресів» з її історичною роллю у XVI–XVII століттях. Підсумовуючи, Е. Дутка називає поєднання історії та міфології ключовим чинником у зародженні феномену України в польській культурі, а також однією з найважливіших рис сучасного образу України в літературі та культурі, що становить дослідницький інтерес і сьогодні. З одного боку, це, безсумнівно, підтримує популярність цієї теми, а з іншого – небезпечний феномен, що не дозволяє «приручити» образ України [17].

Це не перший випадок дуже суб'єктивного підходу. Р. Радишевський зазначає, що у поезії Залеського домінує не історична правда та тогочасна дійсність України, а віддзеркалення особистого досвіду Залеського, пов'язаного з проведеними на Київщині ранніми роками життя поета, на свідомість якого значною мірою вплинули переживання від споглядання природи та знайомство з українським фольклором. Звідси Залесь-

кого справедливо долучають до співців «аркадійної України», в оспівуванні якої він досяг значних висот [10]. Відображення минулого у Залеського було суб'єктивним не лише з подачі романтичних і сентиментальних критеріїв, а й природньо було частиною особистої історії. Завдяки цьому оповідь зберігала щиросердне ставлення: саме це стало клеєм між культурою, минулим та природою описуваного краю і зменшувало дистанцію між автором та читачем.

Заручившись оптикою міфу, пильніше поглянемо на прояви історизму. Ми аж ніяк не перші намагаємося На прикладі творчості українського романтика Т. Шевченка та вивченні його історіософії крізь призму міфу, як це зроблено у монографії Г. Грабовича «Поет як міфотворець: семантика символів у творчості Тараса Шевченка» [3] застерігає від одновимірного сприйняття історичних елементів, згадані у тій чи іншій поемі Шевченка: окремі образи, витягнуті з ширшого знаково-символьного контексту поеми втрачають свою валідність. Натомість відображення історичних та політичних поглядів слід шукати в прозових творах та щоденниках.

Який із романтичних критеріїв втілювала українська тематика? Перш за все Б. Стельмашик-Свьонтек називає елемент історизму, що також вкладався у слов'янофільську концепцію. Для Польщі вона мала націєтворче значення: відкриття історії слов'янської історії посилила віру у збереження і тривання польського народу в умовах бездержавності. Дослідниця погоджується із А. Вітковською, що відзначає роль історизму для поляків поєднанням раціонального дослідження та сентиментального присвоєння [20]. Це вже не перше твердження, що саме слов'янофільство стало підґрунтям для міфотворчих пошуків, об'єктом якого стала Україна.

Однією із найбільш вживаних – особливо яскраво представленою у поемах *Damian, książę Wiśniowiecki, Czajki* та *Złota Duma*, і частково у *Duchu od stepu* – є тема козацтва: окрім абстрактних персонажів-репрезентантів суспільного про-

шарку Залеський звертався до конкретних історичних осіб, а також і моделював їх. Поступово від «іншого», яким завжди сприймається мешканець іншої землі, українець-козак – справедливість вживання такої рівності ми обґрунтуємо – стає «своїм» на базі спільного козацько-шляхетського минулого, міф якого плекався поетами-романтиками. Протягом того самого періоду міф України видозмінювався, та наприкінці став зовсім ворожим для польського сприйняття. Так само М. Брацка стверджує, що вектор ставлення поляка до козака неабияк багатогранний і коливається в залежності від сприйняття козаком України як інтегральної частини Польщі, чи ні. Проте, як зазначає дослідниця, поети «української школи» вбачали поєднання доль Польщі та України і в негативному баченні останньої [1]. В. Окаринський зауважує, що характер польського козакофільства виключно двірський, що детермінує певні вертикальні відносини. Зародження цього феномену дослідник позначає XVIII ст., а яскравий сплеск – саме епохою романтизму. У світлі старошляхетських звичаїв козакофільство знову було покликане утвердити позитивне ставлення до козаків як оборонців своїх земель (потенційно – польських), що на практиці мало аж ніяк не рівнозначне ставлення. Дослідник відзначив найбільшу – порівняно з колегами – наближеність Б. Залеського до козацької тематики: як територіальну, так і тематичну, а також розмежував побутове й літературне козакофільство як різні явища, перше з яких Б. Залеський та інші представники «української школи» не практикували. Однак, В. Окаринський не заперечує існування та належності Залеського до політичного козакофільства [8]. Український філософ П. Крайук розглядає під історичною лупою явище «української школи». Насамперед виникнення козацького міфу дослідник пов'язує з початком національних рухів, а його експлуатацію поляками – сподіванням на об'єднання пригноблених народів у повстанні проти російського царизму. Що ж стосується самого Б. Залеського, вчений аналізує витоки ідеалізації запорозь-

ких козаків і підсумовує, що «*козацька Україна Залеського ніби існувала для Польщі*» [6, с. 343], яка активно експлуатує міф про спільне коріння двох народів. С. Плохій пояснює витoki козацького міфу в Україні саме з інтерпретацій Т. Шевченком та М. Гоголем «Історії русів» та створеною Кирило-Мефодіївським братством програми «Книга буття українського народу», де йшлося про необхідність єднання проти російського самодержавства через примирення з Польщею «як сестри з сестрою» та створення «братства – козацтва» [9].

Невід'ємною частиною в тлумаченні часу є простір, у якому він протікає. Україну варто розглянути у більш загальному контексті. Сприйняття письменниками місця та спосіб сприйняття творцями простору перебування аналізує Е. Рибіцька [19]. Власне, саме література стала важливою точкою відліку для географів-гуманістів, достатньо важливою, щоб виправдати та підтвердити їхню теорію місця. Літературні репрезентації ландшафтів, які читають географи, можуть виявити як специфіку індивідуального досвіду та інтерпретації простору, так і культурні рамки такого читання. Проте не варто забувати й про суспільно-політичний вимір. Хоч і оспівуючи приватну малу батьківщину, вони мали на увазі політичну частину замість цілого. У поемі-епопеї *Złota Duma* ми зустрічаємо багато локацій, і всі вони не випадкові, де Польща та поляки залишили свій відбиток. М. Бронярек втворює думкам попередніх дослідників, що, як і увесь простір України, після розділів Польщі домінування у творчості представників «української школи» польської літератури пояснювалося тим, що польські поети вважали колиською рідної історії та духовності, символом національного духу простір образ українського степу. Це уявлення вилилося у специфічній міфології степу, демонології українського степу у творах А. Мальчевського, С. Гощинського та Б. Залеського. В одній з незліченних романтичних інтерпретацій степ постає святиною, місцем побутування самого Бога, з іншого – притулком є народних вірувань та забобонів. Дослідниця розглядає два

полюси сфери української культури у сприйнятті романтиків, яких вабило водночас і те, й інше, і про що вони залюбки почали говорити в епоху романтизму. Дослідниця наголошує, що поети, як науковці, відкривають український степ, у якому парадоксально співіснують, не взаємодіючи, дві ці сутності: сакральне і профанне [16, с.84]. У *Duchu od stepu* ці два простори зливаються: одночасна святість та дикість цього місця, підкріплена полярними образами, неспростовна та взаємодоповнююча, навіть коли у певні історичні епохи якийсь із цих аспектів переважав. Традиційне питання топіки місця у площині нового регіоналізму оцінено у перспективі пов'язаної з конструюванням національної ідентичності, що дозволяє формувати обширний розділ літературних ідеологічних ландшафтів і привертає увагу до сучасних просторових дислокацій та дислокацій ідентичності. Ця течія впливає з переконання, що література створює та передає національні пейзажі та ідеологічні місця, чудовим прикладом чого є польська література, яка у ХІХ столітті створила національно-просторову тему. Проблема співвідношення місця та літератури багатопланова й пов'язана з багатьма іншими сферами. Це може стосуватися стосунків письменників із конкретними місцями: домом або відвіданими під час подорожі. Відносини між цими місцями та літературою Е. Рибіцька описує запозиченим з оптики терміном Р. Паккарда «рефракція»: на кшталт як література є призмою, яка перетворює автентичні місця на літературні місця. Література та географічні місця не виключають, а доповнюють один одного і постійно взаємодіють, а крім того, дослідження міста в літературі досі активно розвиваються, зараз живлячись новими ідеями з постколоніальних теорій і новітньої літературної географії [19]. Проблема колишніх дихотомічних та ієрархічних відносин між метрополією та колоніями, фундаментальна для колоніального та постколоніального дискурсу та заснування наступних оціночних опозицій, заснованих на домінуванні та підпорядкуванні (центр – периферія, Захід – Схід, а в

урбаністичній структурі міст: порядок – хаос) уже не є актуальними просторовими орієнтирами, однак, слугуватимуть в аналізі літератури попередніх епох.

Найскладніше дібрати цьому явищу назву. Сукупність цих фактів дає нам можливість говорити про «історіософію». Збірне визначення, як подає його К. Кислюк, «не реконструкція минулого „як воно було насправді” у певній, логічно впорядкованій, причинно-визначеній послідовності, а намагання показати у химерних сполученнях вигаданих і реальних подій та персоналій, переважно поза зв'язком з джерелами та емпіричними фактами, апріорну схему історії з провіденціальним сенсом» [5, с. 14] цілком описує нашу ситуацію. Особливо помічною є заувага, що польська романтична історіософія у викладі А. Цешковського є інтерпретацією постулатів Гегеля, з яких пізніше виходитиме течія польського месіанізму [6, с. 12]. Як уже було сказано раніше, Залеський залишив споглядання й прагматичний аналіз історикам, натомість обрав говорити про майбутнє голосами минулого. На цьому принципі підґрунті збудований *Duch od stepu*, у фіксованому історичному розгортаються дія у *Złotej Dumie*. Поет не оминув увагою і концепт Слов'янщини – від якого згодом відвернувся. Зацікавлення Залеського Україною зумовлене приватною історією, міф України – з витвореної ним історіософії.

ЛІТЕРАТУРА

1. Брацка М. В. „Свій” та „чужий” козак у поезії „української школи” польського романтизму // „Слово і час”. — 2005. — № 4. — С. 70-77.
2. Грабович Г. До історії української літератури: Дослідження, есе, полеміка. — К., 1997. — С. 170-195.
3. Грабович Г. Поет як міфотворець: семантика символів у творчості Тараса Шевченка. Київ: Часопис, 1998. 206 с.
4. Кислюк К. В. Історіософія в українській культурі: від концепту до концепції [Текст] : моногр. / К. В. Кислюк. — Х.: ХДАК, 2008. — 288 с.
5. Кислюк К. В. Це зручне слово «історіософія» / Костянтин Кислюк // Наукові записки Національного університету «Києво-Моги-

лянська академія» : Філософія та релігієзнавство. – К., 2004. – Т. 25. — С. 14-18.

6. Крालюк П. Козацька міфологія України: творці та епігони. Харків: Фоліо, 2016. 394 с.

7. Малиновський А. Антропологія української прози першої половини XIX століття. Культурні трансфери: монографія. К.: – Талком, 2022. – 560 с.

8. Окаринський В. Козакофільство як українсько-польська нонконформістська субкультура першої третини XIX століття. *Oriens Aliter: Časopis pro kulturu a dějiny střední a východní Evropy*. 2015. No 1. S. 50–72.

9. Плохій С. Козацький міф. Історія та націєтворення в епоху імперій. Київ: Laurus, 2013. 440 с.

10. Радишевський Р. П. «Українська» та «польська» школи в літературі українсько-польського пограниччя / Р. П. Радишевський // Київські полоністичні студії : зб. наук. праць / укл. Р. П. Радишевський [відп. ред.] та ін. — К., 2005. —Т.VII. — С. 7—30.

11. Романенко О. Література та історія як метанаратив: до проблеми міждисциплінарних досліджень. Літературний процес: методологія, імена, тенденції. No 6. 2015. С. 177–181.

12. Сліпчук Д. Інтерпретація української історії Ю Б. Залеським (за поемою «Трахтемирівський монастир»). — Київські полоністичні студії / Т. XXXVII. — Київ: Талком, 2021. — с. 292-308.

13. Сліпчук Д. Є. Петро Сагайдачний та Богдан Ружинський: інтертекстуальні зв'язки поеми «Czajki» та поеми-епопеї «Złota Duma» Богдана Юзефа Залеського. — Київські полоністичні студії / Т. XXXVII. — Київ: Талком, 2021. — с. 311-326.

14. Франко І. Юзеф Богдан Залеський // Зібрання творів у 50-и томах. — К.: Наукова думка, 1980 р., т. 27, с. 23 — 32.

15. I. Boruszkowska, Źródła romantycznej fascynacji Ukrainą i zagadnienie szkoły ukraińskiej w romantyzmie polskim (debata o „szkołach poetyckich”), *Rocznik Naukowy Lingwistycznej Szkoły Wyższej w Warszawie* Nr 4, Warszawa 2014, s. 37-53.

16. Broniarek, Magdalena. 2010. “Sacrum I Profanum W Przestrzeni Stepu ukraińskiego – Wizja młodego Pokolenia romantyków”. *Krakowskie Pismo Kresowe* 2 (2):83-102.

17. E. Dutka, *Ukraina w twórczości Włodzimierza Odojewskiego i Włodzimierza Paźniewskiego*, Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 2000, 144 s.

18. L. Pszczołowska, O wierszu „słowika ukraińskiego”, w: „Szkola ukraińska” w romantyzmie polskim, w: „Szkola ukraińska” w romantyzmie polskim, red. St. Makowski, U. Makowska, M. Nesteruk, Warszawa 2012, s. 35-52.

19. E. Rybicka, Od poetyki przestrzeni do polityki miejsca. Zwrot topograficzny w badaniach literackich, *Teksty Drugie* 2008, 4, s. 21-38.

20. B. Stelmaszczyk-Świontek. Sentymentalny romantyk z Ukrainy: (warszawskie początki kariery literackiej Józefa Bohdana Zaleskiego). – *Prace Polonistyczne Studies in Polish Literature* 32, 1976. – s. 157-177.

21. Tretiak J. Bohdan Zaleski na tułactwie : życie i poezja : karta z dziejów emigracji polskiej. [Cz. 2], 1838-1886. — Kraków: nakł. Akademii Umiejętności. — 1914 r.

22. A. Witkowska, Dziko – pięknie – groźnie czyli Ukraina romantyków, w: „Szkola ukraińska” w romantyzmie polskim, red. St. Makowski, U. Makowska, M. Nesteruk, Warszawa 2012, s. 23-32.

REFERENCES

1. Bracka M. “Own” and “foreign” Cossack in the poetry of the “Ukrainian school” of Polish romanticism [„Svii” ta „chuzhyi” kozak u poezii „ukrainskoi shkoly” polskoho romantyzmu] // “Word and Time”. — 2005. — No. 4. — P. 70-77.

2. Grabowicz G. Toward a History of Ukrainian Literature: Research, Essays, Polemics. [Do istorii ukrainskoi literatury: Doslidzhennia, ese, polemika] — K., 1997. — P. 170-195.

3. Grabowicz G. The Poet as Mythmaker: a Study of Symbolic Meaning in Taras Ševčenko. Kyiv: Chasopys, 1998. 206 p.

4. Kysliuk K. Historiosophy in Ukrainian Culture: From Concept to Conception [Istoriosofia v ukrainskii kulturi: vid kontseptu do kontseptsii] [Text]: monogr. / K. V. Kyslyuk. — Kh.: KhDAK, 2008. — 288 p.

5. Kysliuk K. This Convenient Word “Historiosophy” [Tse zruchnne slovo “istoriosofia”] / Kostyantyn Kysliuk // Scientific Notes of the National University “Kyiv-Mohyla Academy”: Philosophy and religious studies. — K., 2004. — Vol. 25. — P. 14-18.

6. Kraliuk P. Cossack Mythology of Ukraine: Creators and Epigones. [Kozatska mifolohiia Ukraïny: tvortsi ta epihony] Kharkiv: Folio, 2016. 394 p.

7. Malynovskyi A. Anthropology of Ukrainian Prose of the First Half of the 19th Century. Cultural Transfers: a Monograph. [Antropolohiia ukrainskoi prozy pershoi polovyny XIX stolittia. Kulturni transfery: monohrafiia] K.: — Talkom, 2022. — 560 p.

8. Okarynskyi V. Kozakophilism as the Ukrainian-Polish Nonconformist Subculture of the First Third of the 19th Century. [Kozakofilstvo yak ukraïnsko-polska nonkonformistska subkultura pershoï tretyny XIX stolittia] Oriens Aliter: Magazine pro kulturu a dějiny Middle and Eastern Europe. 2015. No. 1. S. 50–72.

9. Plohiy S. The Cossack Myth. History and Nationhood in the Age of Empires. [Kozatskyï mif. Istoriia ta natsiietvorennia v epokhu imperiï] Kyiv: Laurus, 2013. 440 p.

10. Radyshevskiy R. P. “Ukrainian” and “Polish” Schools in the Literature of the Ukrainian-Polish Borderland [«Ukrainska» ta «polska» shkoly v literaturi ukrainsko-polskoho pohranychchia] / R.P. Radyshevskiy // Kyiv Polonistic Studies: coll. of science works / incl. R. P. Radyshevskiy [rep. ed.] and others. — K., 2005. — Vol. VII. — P. 7-30.

11. Romanenko O. Literature and History as a Metanarrative: on the Problem of Interdisciplinary Research. [Literatura ta istoriia yak metanaratyv: do problemy mizhdystsyplinarykh doslidzhen] Literary process: Methodology, Names, Trends. No. 6. 2015. P. 177–181.

12. D.Slipchuk, Interpretation of Ukrainian history by J. B. Zaleski (Based on the Poem “Trachtemyryv Monastery”). [Interpretatsiia ukrainskoi istorii Yu B. Zaleskym (za poemoiu «Trakhtemyrivskiy monastyr»)] — Polish Studies Kyiv / T. XXXVII. — Kyiv: Talkom, 2021. — p. 292-308.

13. D. Slipchuk, Petro Sahaidachnyi and Bohdan Ruzhynskiy: Intertextual Connections Between the Poem “Czajki” and the Epic Poem “Złota Duma” by Bohdan Józef Zaleski. [Petro Sahajdachnyï ta Bohdan Ruzhynskyy: intertekstualni zviazky poemy «Czajki» ta poemy-epopeï «Złota Duma» Bohdana Yuzefa Zaleskoho] — Polish Studies of Kyiv / T. XXXVII. — Kyiv: Talkom, 2021. — p. 311-326.

14. Franko I. Józef Bohdan Zaleski [Yuzef Bohdan Zaleskyy] // Collection of Works in 50 Volumes. — K.: Naukova dumka, 1980, vol. 27, p. 23 — 32.

15. I. Boruszkowska, Źródła romantycznej fascynacji Ukrainą i zagadnienie szkoły ukraińskiej w romantyzmie polskim (debata o „szkołach poetyckich”), Rocznik Naukowy Lingwistycznej Szkoły Wyższej w Warszawie Nr 4, Warszawa 2014, s. 37-53.

16. Broniarek, Magdalena. 2010. “Sacrum I Profanum W Przestrzeni Stepu ukraińskiego – Wizja młodego Pokolenia romantyków”. Krakowskie Pismo Kresowe 2 (2):83-102.

17. E. Dutka, Ukraina w twórczości Włodzimierza Odojewskiego i Włodzimierza Paźniewskiego, Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 2000, 144 s.

18. L. Pszczołowska, O wierszu „słowika ukraińskiego”, w: „Szkola ukraińska” w romantyzmie polskim, w: „Szkola ukraińska” w romantyzmie polskim, red. St. Makowski, U. Makowska, M. Nesteruk, Warszawa 2012, s. 35-52.

19. E. Rybicka, Od poetyki przestrzeni do polityki miejsca. Zwrot topograficzny w badaniach literackich, *Teksty Drugie* 2008, 4, s. 21-38.

20. B. Stelmaszczyk-Świontek. Sentymentalny romantyk z Ukrainy: (warszawskie początki kariery literackiej Józefa Bohdana Zaleskiego). – *Prace Polonistyczne Studies in Polish Literature* 32, 1976. – s. 157-177.

21. Tretiak J. Bohdan Zaleski na tułactwie : życie i poezya : karta z dziejów emigracji polskiej. [Cz. 2], 1838-1886. — Kraków: nakł. Akademii Umiejętności. — 1914 r.

22. A. Witkowska, Dziko – pięknie – groźnie czyli Ukraina romantyków, w: „Szkola ukraińska” w romantyzmie polskim, red. St. Makowski, U. Makowska, M. Nesteruk, Warszawa 2012, s. 23-32.